

Υπάρχει θεμελίωση σοσιαλιστικών αξιών;

Ποιν μιλήσουμε για τη δυνατότητα μιας οικιασθήστε «θεμελίωσης» σοσιαλιστικών αξιών, θα πρέπει ίσως να μιλήσουμε προκαταρκτικά για την επιφανειακή και ανοργάνωτη, ωστόσο ουσιαστική καθημερινή μας εμπειρία, για τις εμπειρίες των κοινωνικών σχέσεων εκμετάλλευσης και κατεξουσιασμού στον αιώνα μας, αιώνα δύο παγκοσμίων πολέμων, οικονομικών και κοινωνικών κρίσεων και καταστροφών. Για την αντιστροφή της ιδέας της προόδου, την οποία οραματίστηκε ο 19ος αιώνας, και για αντίστροφες μεταβάσεις, όχι μεταβάσεις από την κατάσταση του πολέμου όλων έναντι όλων προς την κατάσταση της ελευθερίας και ισονομίας, αλλά μεταβάσεις προς νέες ανισχύες, αδικίες και αβεβαιότητες.

Στην πλανητική οικονομία ο καπιταλισμός αποτυγχάνει να πραγματοποιήσει ό,τι λέει η ιδεολογία του, δηλαδή τη γενικευμένη ευτυχία. Φέρνει μάλλον δυστυχία, αλλοτρίωση, διακανόνευση των όρων ύπαρξης, ανισότητα, διάκριση, φτώχεια. Η εκμετάλλευση γίνεται επιστημονικότερη, η τελειοποιημένη επικοινωνία συνδέεται με νέα απομόνωση και ανημποριά των εργαζομένων απέναντα στα μεγάλα επιχειρησιακά συγκροτήματα. Φαινόμενα όπως η σκλαβιά, η γενοκτονία, η βιομηχανία του σέξ, ο ρατσισμός, η εμπορία ανθρώπινων οργάνων, η πορνεία παιδιών και ενηλίκων, η κάθε λογής εκμετάλλευση των γυναικών δεν είναι υπόλοιπα προερχόμενα από άλλες εποχές που εκλείπτουν βαθμιαία, αλλά φαινόμενα που εντείνονται με τις νέες συνθήκες ζωής, ενώ μορφές πολιτικής οργάνωσης που θα μπορούσαν να συμβάλουν την οξείτητα των φαινομένων αυτών, όπως είναι το κοινωνικό κράτος, ξηλώνονται και συκοφαντούνται.

Τέτοιες εμπειρίες γεννούν την αντίσταση. Στις καταστροφικές πρακτικές αντιπαράθεονται αξιώσεις να διατηρηθεί η ζωή, το περιβάλλον, να εξασφαλισθεί τροφή, νερό και αέρας για όλους, να μην είναι εμπορεύσιμη η ανθρώπινη φύση, αξιώσεις για εργασία, για ελεύθερο χρόνο, για σεξουαλικότητα, κοινωνικότητα, συλλογικότητα, για αυτοπροοδρισμό, για ανακάλυψη, για συγείνηση. Αξιώσεις που ξαναθέτουν δηλαδή το πρόβλημα της ευτυχίας για το σύγχρονο κόσμο!

Μπορούν ωστόσο όλες αυτές οι αξιώσεις να θεμελιωθούν ως αξίες και μάλιστα «σοσιαλιστικές»; Τι σημαίνει θεμελίωση αξιών; Ο λόγος για τη θεμελίωση ιστορι-

κών αξιών θα πρέπει να διακρίνεται από το λόγο για την ιστορική αξιολόγηση, αν και οι δύο πλευρές είναι συνδεδεμένες. Δηλαδή, η θεμελίωση ανατρέχει στο ιστορικό γίνεσθαι των κοινωνικών σχέσεων και των αξιών αλλά ταυτόχρονα θέτει κριτήρια εννοιακής προσέγγισης και αξιολόγησης αυτού του γίνεσθαι. Με αυτή την έννοια η θεμελίωση των αξιών συμπίπτει με την ανακατασκευή τους βάσει θεωρητικών κριτηρίων, που με τη σειρά τους περιέχουν έναν αναστοχασμό πάνω στην ίδια τους την ιστορικότητα.

Στην πορεία των συζητήσεων περί θεμελιώσεως αξιών, τα επιχειρήματα κυμαίνονται. Μια ακραία θέση είναι η θέση της μη-δυνατότητας θεμελίωσης. Ο χωρισμός είναι και δέοντος που γίνεται δεκτός εδώ είχε αρχικά μία χειραφετητική διάσταση, καθώς οδηγούσε σε σχετικοποίηση του δογματισμού, αλλά σήμερα βαρβαίνει η ανορθολογική του διάσταση που συνίσταται στο ότι οδηγεί στο να σχετικοποιείται και η κριτική. Παράλληλα προς την παραπάνω ακραία θέση υπάρχουν όμως και διάφορες θεωρητικές εκδοχές που υποστηρίζουν τη δυνατότητα αξιακών θεμελιώσεων. Μια τέτοια εκδοχή, που προβαίνει σε θεμελίωση με *αφαίρεση* από περιεχόμενα, είναι η φορμαλιστική θεμελίωση ή μετα-θεμελίωση (Rousseau, Kant κ.ά). Παράγει αξίες όπως η ελευθερία και η ισότητα, ως όρους για να μπορέσει να υπάρξει ουσία ή να υπάρξουν ψηφοφορίες περί ουσιαστικότητας αξιών. Ιστορικά, ο τύπος αυτός θεμελίωσης είναι παιδί του Διαφωτισμού. Είναι αποτέλεσμα της σύγκρουσης αξιών κατά τη διάρκεια των ευρωπαϊκών θρησκευτικών πολέμων και της επίγνωσης ότι η λύση στη σύγκρουση αυτή δεν θα προέλθει από την επικράτηση της μιας αξίας απέναντι στην άλλη, αλλά από την κοινή αποδοχή μετα-αξιών, όπως είναι η ανεξιθνησκεία, ο σεβασμός της αξιοπρέπειας και της ελευθερίας και η αναγνώριση της ισότητας των δρώντων. Βέβαια, από πολλούς μαρξιστές θεωρητικούς έχει επιχειρηθεί να υποτιμηθεί η δεσμευτική ισχύς ενός τέτοιου αξιακού πλαισίου, με το επιχείρημα ότι αξίες όπως η ελευθερία και η ισότητα λειτουργούν ως όροι της ανταλλαγής στον καπιταλισμό, άρα και ως όροι αναπαραγωγής της εκμεταλλευτικής σχέσης. Δεν πιστεύω ωστόσο ότι το αξιακό αυτό πλαίσιο απορροφήθηκε τελείως από τη λειτουργική του διάσταση. Διατηρεί και σήμερα την κριτική του αιχμή και μάλιστα ενόψει της αδυνατότητας να διατηρηθούν αλώβητες οι, εστώ φορμαλιστικές, αξίες που επαγγέλλεται μέσα στην άναρχη και βίαιη δυναμική της καπιταλιστικής εξέλιξης. Υπάρχει πάντως για τη σύγχρονη θεωρητική σκέψη ένα ανοικτό πρόβλημα του τρόπου ένταξης του φορμαλιστικού αξιακού πλαισίου σε σημερινές περιεχομενικές αξιολογίες.

Μια προσπάθεια θεμελίωσης που να υπερβαίνει τα προβλήματα της φορμαλιστικής θεμελίωσης βρίσκουμε στην κλασική μαρξική θεωρία. Έχει στόχο της την περιεχομενική αξιακή θεμελίωση, επιχειρεί δηλαδή να εντάξει το στοιχείο της ιστορικότητας στην προβληματική της ανακατασκευής δεσμευτικών αξιών, αποφεύγοντας παράλληλα να εκπέσει σε σχετικισμό. Ο τύπος αυτός θεμελίωσης δεν έχει τόχει της δέουσας επεξεργασίας, παρ' ότι φαίνεται να είναι θεμελιακός για κάθε θεωρητική και πολιτική ανάλυση σήμερα. Η μαρξική θεωρία ανατρέχει στη στωική ηθική φιλοσοφία, η οποία κατανοεί ως κοινωνικό περιεχόμενο τον κατα-

μερισμό της εργασίας και συνάγει από εκεί μια αξία αναφερόμενη στη συνεργασιακή και αντικειμενικά αλληλέγγυα φύση της εργασιακής διαδικασίας που έρχεται σε αντίθεση προς (αίρεται από) τη μορφή των κοινωνικών σχέσεων στον καπιταλισμό, δηλαδή την ατομική ιδιοποίηση του συλλογικού προϊόντος. Η πολιτικο-οικονομική θεωρία της αξίας αξιώνει ταυτοχρόνως να παύσει αυτή η άρση του αξιακού περιεχομένου στοιχείου από το μορφικό, δηλαδή να πραγματοποιηθούν ιστορικές μορφές ανθρώπινης συμβίωσης που να αντιστοιχούν στον αλληλέγγυο και συνεργασιακό χαρακτήρα της από κοινού αναπαραγωγής της κοινωνικής ζωής². Με αυτή την έννοια μπορούμε να μιλήσουμε εδώ για σοσιαλιστική (κοινωνιστική) αξιολόγηση με αναφορά σε μια «κοινιά είδους» (*Εβραϊκό Ζήτημα*) ή την κοινωνική συνεργασία (του ώριμου μαρξικού έργου). Όπως και να έχει, αυτή η προβληματική, που αναφέρεται σε μια τελεολογία δεσμευτικών σκοποθεσιών της θεωρίας και των εργαζομένων να άρουν την υπάρχουσα κοινωνική μορφή, είναι συστηματική της ανάλυσης των μηχανισμών της καπιταλιστικής αναπαραγωγής και συκωάρησης από τον Μαρξ. Το ζήτημα αυτό δεν κατανοήθηκε ποτέ από τις στρονιουραλιστικές αναγνώσεις του μαρξικού έργου τύπου Althusser, Πουλιαντζά κ.λπ. Πρόκειται ωστόσο για πυρηνικό στοιχείο της διαλεκτικής θεωρίας που ανατρέχει στην προσέγγιση της διαλεκτικής από τον Καντ, στην τρίτη Κριτική του, και από τον Χέγκελ στη *Λογική της Έννοιας*, οι οποίοι κατανοούν τη διαλεκτική ως σχέση μηχανισμού και τελεολογίας.

Ένα σημαντικό στοιχείο αυτής της προβληματικής της αξιολόγησης συνδέεται με τη θεωρητική προσέγγιση των τρόπων με τους οποίους τίθενται και αναπαράγονται ιστορικά οι προϋποθέσεις της κοινωνικής ζωής (διάσταση της θέσης προϋποθέσεων). Η μαρξική κριτική της Πολιτικής Οικονομίας κατέδειξε τους τρόπους με τους οποίους στον καπιταλισμό οι όροι αναπαραγωγής της κοινωνικής ζωής ενεργοποιούνται μέσα από διαστρεβλωμένες και ατομιστικές μορφές και οδηγούν στην αναπαραγωγή της κοινωνίας ή παρεμποδίζονται να ενεργοποιηθούν και να οδηγήσουν στην κοινωνική αναπαραγωγή. Αυτή η ίδια η αναπαραγωγή είναι μια αξία που μπορεί να θιγεί από την άναρχη δυναμική της καπιταλιστικής διαδικασίας. Η μαρξική ανάλυση δείχνει ότι στη διαδικασία αυτή μπορούν να ενεργοποιηθούν ή να γίνουν συνειδητοί καθώς θίγονται, λανθάνοντες και υποκείμενοι όροι της διαδικασίας αναπαραγωγής της κοινωνικής ζωής, λ.χ. θίγεται η εργασιακή δύναμη από την υπερεκμετάλλευση, οπότε γίνεται συνειδητή, όχι μόνον από τους άμεσα θιγόμενους εργαζομένους αλλά από όλη την κοινωνία, η αναγκαιότητα προστασίας από την υπερεκμετάλλευση της εργασίας ως αξία/όρος της κοινωνικής αναπαραγωγής. Αντίστοιχα, καθώς στη διαδικασία της κοινωνικής ανάπτυξης υπό καπιταλιστικές συνθήκες καταστρέφεται το περιβάλλον μέχρι του σημείου να θιγεται η ίδια η ανθρώπινη ζωή από την καταστροφή αυτή, συνειδητοποιείται το πεδίο αυτό ως όρος κοινωνικής ζωής και μετατρέπεται αυτός ο όρος κοινωνικής ζωής σε αξία που πρέπει να διαφυλαχθεί, σε όρο που πρέπει να τεθεί μέσα από πρακτικές/πολιτικές διαδικασίες³. Αποτελεί ειρωνεία ότι η ακαδημαϊκή θεωρία τύπου Polanyi⁴ ισχυρίστηκε ότι τέτοια προβλήματα θέσης προϋποθέσεων είναι προβλήματα που

παραμέλησε η μαρξική θεωρία, ενώ ακριβώς από τη μαρξική θεωρία τα παραλαμβάνει και τα μετατρέπει σε αντικείμενο μιας λειτουργιστικής θεωρίας της κοινωνικής εξέλιξης, αφαιρώντας από την πρακτική/χειραφετητική διάσταση της μαρξικής προβληματικής.

Η ανάλυση του Μαρξ προσανατολίσθηκε προς τη μετατροπή του λειτουργικού προβλήματος σε πολιτικό και πρακτικό αίτημα άρσης των εμποδίων πραγμάτωσης εκείνων των όρων της κοινωνικής ζωής που θίγονται από την υπάρχουσα καπιταλιστική οργάνωση της κοινωνίας. Σε αυτή τη διαδικασία της μετατροπής του λειτουργικού σε πρακτικό θεμελιώνεται μια αξία που συνίσταται στην άρνηση της κοινωνικής μορφής που θίγει την υψηλότερη κοινωνική αξία, δηλαδή την ίδια την κοινωνική ζωή, όπως αξίζει και έχει νόημα να τη ζήσουν οι κοινωνικοί. Αυτή η αξία, ως επαναληφθεί, δεν προκύπτει λειτουργικά, αλλά προϋποθέτει μια περιεκτική έννοια της εμπειρίας, της συνείδησης των κοινωνικών διαδικασιών που θίγουν την ανθρώπινη ζωή και τις ανθρώπινες σχέσεις, αλλά και διαδικασίες συνεννόησης σε συνθήκες ελευθερίας, διάλογο και κριτική για να αποκτηθεί αυτή η συνείδηση. Δηλαδή οι σοσιαλιστικές αξίες συμπέσουν με τους όρους κοινωνικής ζωής ως συνειδητά και πρακτικά αιτήματα που διαμορφώνονται μέσα από όρους δημοκρατικής και ελεύθερης επικοινωνίας και κριτικής. Οριοθετούνται, ανακατασκευάζονται και αποκαθίσταται η σχέση τους και η ιεράρχησή τους καθώς θίγονται και απειλούνται από τον τρόπο οργάνωσης της κοινωνίας.

Πρέπει να επιμείνουμε στον ανοικτό χαρακτήρα αυτής της ανακατασκευής που παραπέμπει στον ανοικτό χαρακτήρα της εμπειρίας που έχουν οι δράντες των τρόπων που η κοινωνική ζωή θίγεται από τη μορφή καπιταλιστικής οργάνωσης της κοινωνίας. Η πολυπλοκότητα, η διαφορετικότητα και ο αντιθετικός χαρακτήρας των τρόπων που η κοινωνική ζωή θίγεται από τις υπάρχουσες μορφές οργάνωσής της αποκλείουν ως αντιμετώπιση ένα σύστημα πολιτικών πρακτικών υπέρβασης των μορφών αυτών με κλειστές συστηρές ιεραρχήσεις και σπασματικούς τύπους επιβολής της πολιτικής βούλησης στους δράντες. Ο ίδιος ο αντινομικός χαρακτήρας του πραγματικού αποκλείει τη μηχανιστική «λύση» της αντινομίας με τη μέθοδο του Γόρδιου Δεσμού και απαιτεί την αναστοχαστική αναγνώριση διαφορετικών προσεγγίσεων και απαιτήσεων, ανοικτό διάλογο και ελεύθερη κριτική σε όλες τις φάσεις της δράσης για την «υπέρβαση» του κοινωνικού σχηματισμού. Απαιτεί επίσης ανοικτούς και αναστοχαστικούς τρόπους αντιμετώπισης νέων, λανθάνοντων και ενεργοποιημένων, όρων αναπαραγωγής της κοινωνικής ζωής που προβάλλουν ως πολιτικά προβλήματα κατά τη διαδικασία της «υπέρβασης».

Μόνο με αυτή την έννοια είναι νοητή η θέση/διαμόρφωση τέτοιων προϋποθέσεων κοινωνικής ζωής που να αντιστοιχούν στην αλληλέγγυα κοινωνικότητα που «αξίζει» στο σύγχρονο άνθρωπο. Και με αυτή την έννοια ο Μαρξ στο κείμενό του «Ηθικίζουσα κριτική και κριτικίζουσα Ηθική» του 1847 γράφει ότι οι άνθρωποι πρέπει κατά την εξέλιξή τους να παράγουν πρώτα τις υλικές προϋποθέσεις μιας νέας κοινωνίας και καμία κομψή χρήση της δύναμής τους δεν μπορεί να τους απελευθερώσει από αυτή τη μοίρα³.

Η αντιπαράθεση που επισημάνουμε, μιας λογικής «θέσης προϋποθέσεων» αφενός, προς μία λογική βουλευσιαρχικής επιβολής κάποιων περιεχομένων στην κοινωνία μέσω της πολιτικής διαδικασίας αφετέρου, δεν έχει μόνον θεωρητικό ενδιαφέρον: μας επιτρέπει να κατανοήσουμε το χαρακτήρα πολλών πραγματικών εξελίξεων. Έτσι μας βοηθά να προσεγγίσουμε τη φύση του ιδιαίτερου εκείνου τύπου δογματισμού που χαρακτήρισε τη σοβιετική ιδεολογία και πρακτική στο λεγόμενο σύστημα υπαρκτού σοσιαλισμού από το 1917 μέχρι το 1992. Στην ιδεολογία αυτή, το πρόβλημα της θέσης προϋποθέσεων για την υπέρβαση του αργητικού (καπιταλιστικού) κράτους οργάνωσης της κοινωνικής ζωής και για την πραγματοποιήση ελευθερών και αλληλέγγυων κοινωνικών σχέσεων λαμβάνει τη σχηματική μορφή: α) επαναστατική κατάληψη της εξουσίας β) σοσιαλιστική φάση της δημοκρατίας των όρων (θέσης των προϋποθέσεων) υπέρβασης της παλιάς κοινωνίας και προετοιμασίας του κομμουνισμού γ) κομμουνιστική φάση.

Οι βασικές διαφορές της κοινωνικής ανάπτυξης στο σοσιαλισμό και στον κομμουνισμό είναι σύμφωνα με τη σοβιετική ιδεολογία οι εξής: Στον σοσιαλισμό δεν υπάρχει ακόμη ενιαία κοινωνική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και γι' αυτό υπάρχουν διαφορές στην ανάπτυξη των κοινωνικών τάξεων και στρωμάτων, στις συνθήκες εργασίας και ζωής τους. Αντιθέτως, ο κομμουνισμός θα χαρακτηρίζεται από την ενιαία και περιεκτική ιδιοκτησία στα μέσα της παραγωγής, από την άρση των διαφορών μεταξύ των κοινωνικών τάξεων και στρωμάτων, από την πραγματοποίηση της κοινωνικής ισότητας.

Στο σοσιαλισμό υπάρχουν ακόμα διαφορές μεταξύ πόλης και υπαίθρου, σωματικής και πνευματικής εργασίας που συνδέονται με διαφορές στο εργατικό εισόδημα, στις ανάγκες και στη δυνατότητα ικανοποίησής τους, καθώς και στο επίπεδο μόρφωσης και κουλτούρας. Μόνο στον κομμουνισμό, με την τεράστια ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, παραμερίζονται αυτές οι διαφορές. Ο σοσιαλισμός παύει τον ανταγωνισμό μεταξύ των τάξεων, αλλά οι κοινωνικές σχέσεις εξακολουθούν να προσδιορίζονται από την ύπαρξη διαφορετικών τάξεων και στρωμάτων εργαζομένων. Υπό αυτές τις συνθήκες, η καθοδήγηση της κοινωνίας λαμβάνει αναπόφευκτα πολιτικό χαρακτήρα που εκφράζεται στην ύπαρξη και στην αυξανόμενη και αποτελεσματική δραστηριοποίηση του σοσιαλιστικού κράτους στη διαδικασία ανάπτυξης της σοσιαλιστικής κοινωνίας.

Διαπιστώνουμε ότι στην παραπάνω αντίληψη αντιπαράκειται η κατάσταση του τώρα (αλλαγής υπαρχουσών ιστορικών προϋποθέσεων) προς μία τελική/ιδεώδη κατάσταση μέσα από ένα μοντέλο φάσεων, δια μέσου των οποίων θα προέλθει η μεταβολή. Γίνεται αφαιρέση από τους διαλογικούς όρους και τις συνθήκες δημοκρατίας που θα πρέπει να έχουν πραγματοποιηθεί προκειμένου να μπορεί να κριθεί πώς θα μεταβληθούν οι υπάρχουσες συνθήκες και θα διαμορφωθούν συνθήκες πραγμάτωσης τελικού ιδεώδους (αξίας). Δεν γίνεται κατανοητό ότι τέτοιοι όροι και τέτοιες προϋποθέσεις αποτελούν κατ' ευθείαν αξίες στο τώρα. Εξάλλου, με το χωρισμό όρων/προϋποθέσεων πραγμάτωσης του αξιακού αφενός και του ίδιου του αξιακού αφετέρου κατά διαφορετικές φάσεις γίνεται αδύνατο να προσδιορισθούν

και οι ίδιες οι προϋποθέσεις πραγμάτωσης του αξιακού, που όπως είπαμε δεν ορίζονται διαφορετικά παρά ως υπό διακινδύνευση όροι πραγμάτωσης της κοινωνικής ζωής ή ως όροι μεταίωσης αυτής της διακινδύνευσης στο ιστορικό τώρα. Η θέση τέτοιων προϋποθέσεων ανορθολογοποιείται και αφήνεται στα χέρια του κόμματος και του κράτους ερήμην των μελών της κοινωνίας. Αποσυγκροτούνται έτσι οι αξίες για τις οποίες υποτίθεται ότι γίνεται η σοσιαλιστική πάλη. Υπό το πρίσμα αυτό, το ρηθέν από τον Λένιν ότι ο κομμουνισμός δεν μπορεί να αναπτυχθεί αν δεν στερευθεί πλήρως ο σοσιαλισμός⁴ ηχεί και σαν ειρωνεία, αφού ο ίδιος ο χωρισμός σε σοσιαλιστική και κομμουνιστική φάση μοιάζει να καθιστά εκ των προτέρων αδύνατη την πραγμάτωση της τελικής χειραφετητικής αξίας.

Παρατέμνω τώρα σε ένα κείμενο του 1969, στο βασικό ντοκουμέντο της διεθνούς σύσκεψης των κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων στη Μόσχα, όπου λέγεται: «Ο σοσιαλισμός έδειξε στην ανθρωπότητα την προοπτική της απελευθέρωσης από τον υλισμισμό. Η νέα κοινωνική τάξη, που βασίζεται στην κοινωνική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής και στη δύναμη των εργαζομένων, αποδεικνύεται ικανή να εξασφαλίσει τη σχεδιασμένη, χωρίς κρίσεις ανάπτυξη της οικονομίας προς το συμφέρον του λαού, να εγγυηθεί τα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα των εργαζομένων, να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις (εδώ εισέρχεται το στοιχείο της «προϋπόθεσης» -Κ.Ψ.) για μια αληθινή δημοκρατία, για την πραγματική συμμετοχή των πλατιών μαζών στη διεύθυνση της κοινωνίας, για την ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας κ.λπ.» Δηλαδή, το στοιχείο της συμμετοχικής δημοκρατίας ιεραρχείται ως μια προϋπόθεση πραγμάτωσης του αξιακού ιδεώδους που θα τεθεί στο μέλλον και που έχει ως προϋπόθεση που θα τεθεί τώρα την κοινωνική ανάπτυξη χωρίς κρίσεις κ.λπ. (ενώ τίθεται το ζήτημα ότι εξ ορισμού δεν υπάρχει «ανάπτυξη χωρίς κρίση» με αφαίρεση από τη συμμετοχή, αφού η μη-συμμετοχή είναι το κατ' εξοχήν στοιχείο της κρίσης και του πολιτικού ανορθολογισμού).

Σήμερα ξέρει και ο τελευταίος πολίτης του κόσμου ότι χωρίς συμμετοχή, διάλογο και κριτική θα υπάρξουν χιλιάδες Τσερνομπίλ σε Ανατολή και Δύση, πόλεμοι και διακρίσεις της εκμετάλλευσης και ότι ο δρόμος για τη χειραφέτηση δεν μπορεί να διέρχεται από διαδικασίες χειραγώγησης και παιδευτικής δικτατορίας.

Κατάληξη με ένα τελευταίο δείγμα σοβιετικής ιδεολογίας και καταστροφής του αξιακού πυρήνα του μαρξισμού που αναφέρεται στη σχέση ουσιώδους και επιφανομένου. Οι Ανατολικογερμανοί θεωρητικοί Klaus και Buhl διακρίνουν⁵ μεταξύ νομοτελειών που ισχύουν για κάθε χώρα και ιδιαιτεροτήτων της κάθε χώρας χωριστά, λ.χ. εθνικά χαρακτηριστικά. Βασικές νομοτελίες για όλες τις χώρες είναι η πραγματοποίηση προλεταριακής επανάστασης, η καταστροφή του αστικού κρατικού μηχανισμού, η εγκαθίδρυση δικτατορίας του προλεταριάτου, η εγκαθίδρυση ηγεσίας του μαρξιστικού-λενινιστικού κόμματος, η κατάργηση της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής και ο σχεδιασμός της οικονομίας. Και εδώ παρατηρούμε ότι το «ουσιώδες» που αντιπαρατίθεται στο «επιφανόμενο» συνίσταται στη συγκέντρωση της πολιτικής και της οικονομικής εξουσίας στον κομματικό μηχανισμό. Πουθενά δεν αναφέρεται ως όρος «νομοτέλειας υπέρβασης» η διαμόρ-

φύση μιας δημοκρατικής, χειραφετημένης και συμμετοχικής κοινωνίας.

Σήμερα, με την κατάρρευση των κοινωνικών υπαρκτού σοσιαλισμού, οι κίνδυνοι για το μέλλον της ανθρωπότητας αυξάνουν καθώς οι καπιταλιστικές υπερδυνάμεις καλούνται να προβούν πλέον σε παγκόσμιο πολιτικό σχεδιασμό χωρίς το φόβο ενός αντίπαλου σχήματος εξουσίας, όσο μονολιθικό και αναποτελεσματικό και αν ήταν αυτό. Ίσως ζούμε σε εποχή ευκαιριών για τους θεωρητικούς να σκεφθούν καλύτερα, αλλά σποραδichter ζούμε σε εποχή που θέτει για την πολιτική σε κάθε χώρα και διεθνώς επιτακτικότερα το πρόβλημα να επιστημάνει και να εξασφαλίσει τις προϋποθέσεις διατήρησης της κοινωνικής ζωής σε συνθήκες ειρήνης και αξιοπρέπειας. Οι αιτιακές αλυσίδες καταστροφής των προϋποθέσεων της ζωής σε παγκόσμιο επίπεδο δραστηριοποιούνται άμεσα (επιπλέον κατοπίνωση κρέατος εδώ, σημαίνει άμεσα καταστροφή δασών στη Βραζιλία για να γίνουν βοσκοτόπια βοοειδών, σημαίνει άμεσα παραπέρα καταστροφή του περιβάλλοντος και μεγαλύτερη ατέλεια για την ίδια την ανθρώπινη ζωή στον πλανήτη). Αντίθετα οι αιτιακές αλυσίδες αντίστασης και άμυνας απέναντι στην παραπάνω σειρά καταστροφικών αιτιών και αιτιατών δεν συγκροτούνται άμεσα, αλλά απαιτούν γνώση, πληροφόρηση, κινητοποίηση, συντονισμό σε έναν κόσμο που αποκλείει ή συσκοτίζει την πληροφόρηση (ενώ ταυτόχρονα δεν μπορεί να αναπαράχθει αν δεν τη γενικώσει). Οι προϋποθέσεις καταστροφής κινητοποιούνται κατ' ευθείαν από ιδιωτικά συμφέροντα που συντονίζουν αποτελεσματικά τη σειρά επέλευσής τους και προβαίνουν διαρκώς σε διορθωτικές ενέργειες ενόψει αναδυομένων μη αναμενομένων αποτελεσμάτων του ατομικού πράττειν. Αντίθετως, οι προϋποθέσεις άμυνας απαιτούν υπέρβαση των αδρανειών και της εξομώκευσης και δύσκολες κινητοποιήσεις με στόχο το συλλογικό. Από αυτή την άποψη ισχύει ότι ο σοσιαλισμός δεν είναι μια νομοτελειώδη αναγκαιότητα, αλλά μία δυνατότητα². Δεν είναι ωστόσο μία οποιαδήποτε δυνατότητα, αλλά όρος δυνατότητας να υπάρχει ανθρώπινη ζωή και μάλιστα σε συνθήκες ελευθερίας, ειρήνης και δικαιοσύνης στον πλανήτη μας.

Σημειώσεις

1. Για την ανάλυση νέων αξιώσεων στο σύγχρονο κόσμο: *Marxismo della Crisi, Capitalism and Reproduction*, εκ: W. Bonfield, (ed.), *Open Marxism 3, Emancipating Marx*, Pluto Press, London, 1995 (υπό έκδοση)

2. Κ. Ψυχουδάκη, «Πολιτική Φιλοσοφία της νεωτερικότητας», *Δυναμίες* τ.11 (Φεβρουάριος 1993).

3. Κ. Psychopoda, «Dialectical Theory. Problems of reconstruction», W. Bonfield (ed.), *Open Marxism 1*, Pluto Press, London, 1992.

4. K. Polanyi, *The great transformation* (1994), Boston 1957.

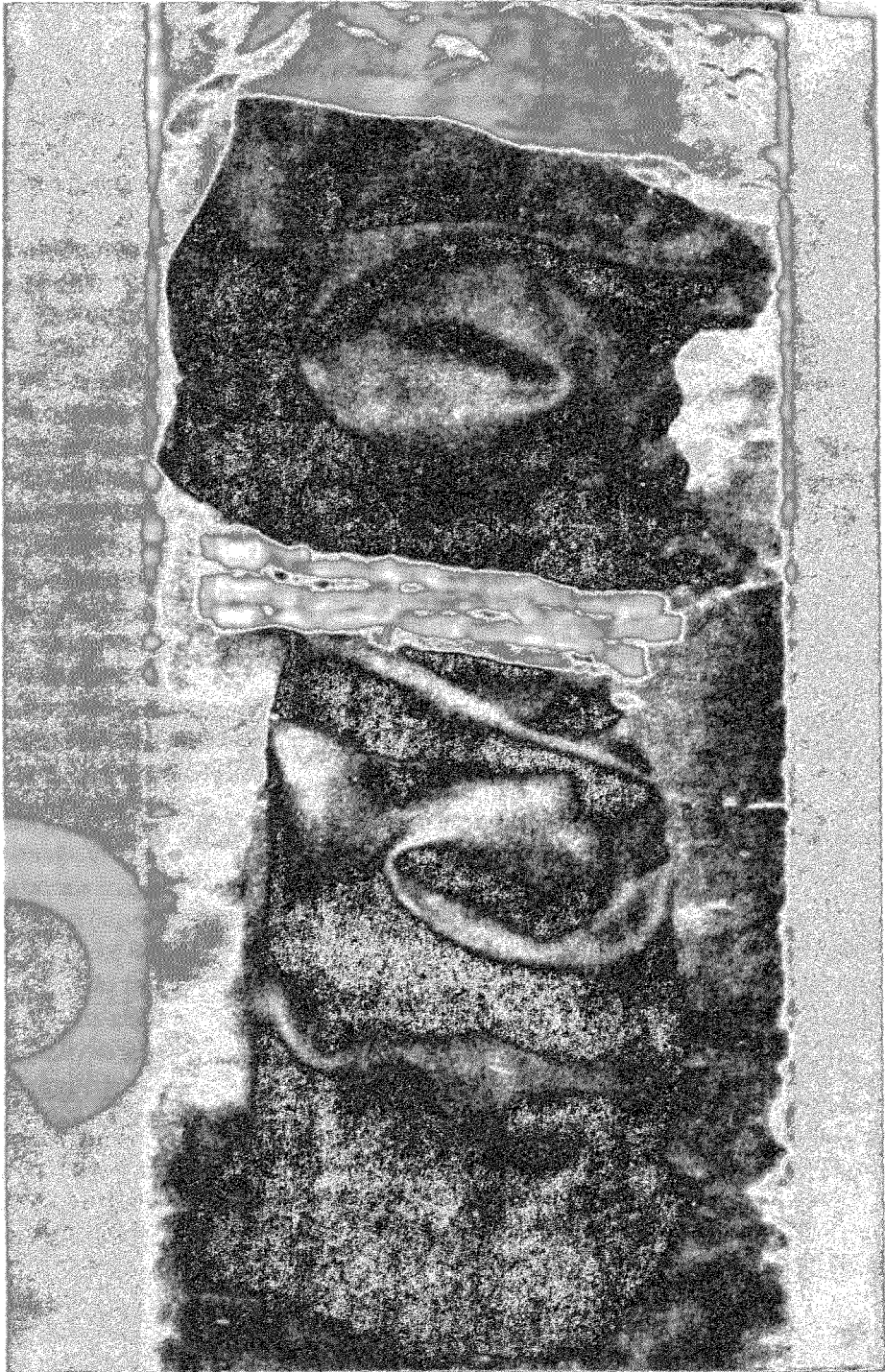
5. Marx-Engels Works, τόμος 4, σελ. 339.

6. Lenin, Works, τόμος 30, σελ. 274 (γενμ. έκδοση των Έργων).

7. G. Klaus, M. Baur, *Philosophisches Wörterbuch*, Basel/Berlin, 1976, σελ. 1117 εκ.

8. Την προβληματική των «προσώπων» κατηγορούν της δυνατότητας και της αναγκαιότητας έχω θέσει στο βιβλίο μου *Geschichte und Methode*. Φραγκφούρτη, Νέα Υόρκη, 1984, εκδ. Campus. Πηβλ. στην ελλην. μετάφραση της Α. Σκουλάκη: *Ιστορία και Μέθοδος*, Αθήνα, Σμίλη, 1994, ιδιαίτερα σελ. 233-235.

Karavakou 1994